

**ИКОНОМГЕОГРАФСКИ АСПЕКТИ
НА СЕЛИЩНА СИСТЕМА СИЛИСТРА****И. Пенков, И. Джамбазов**

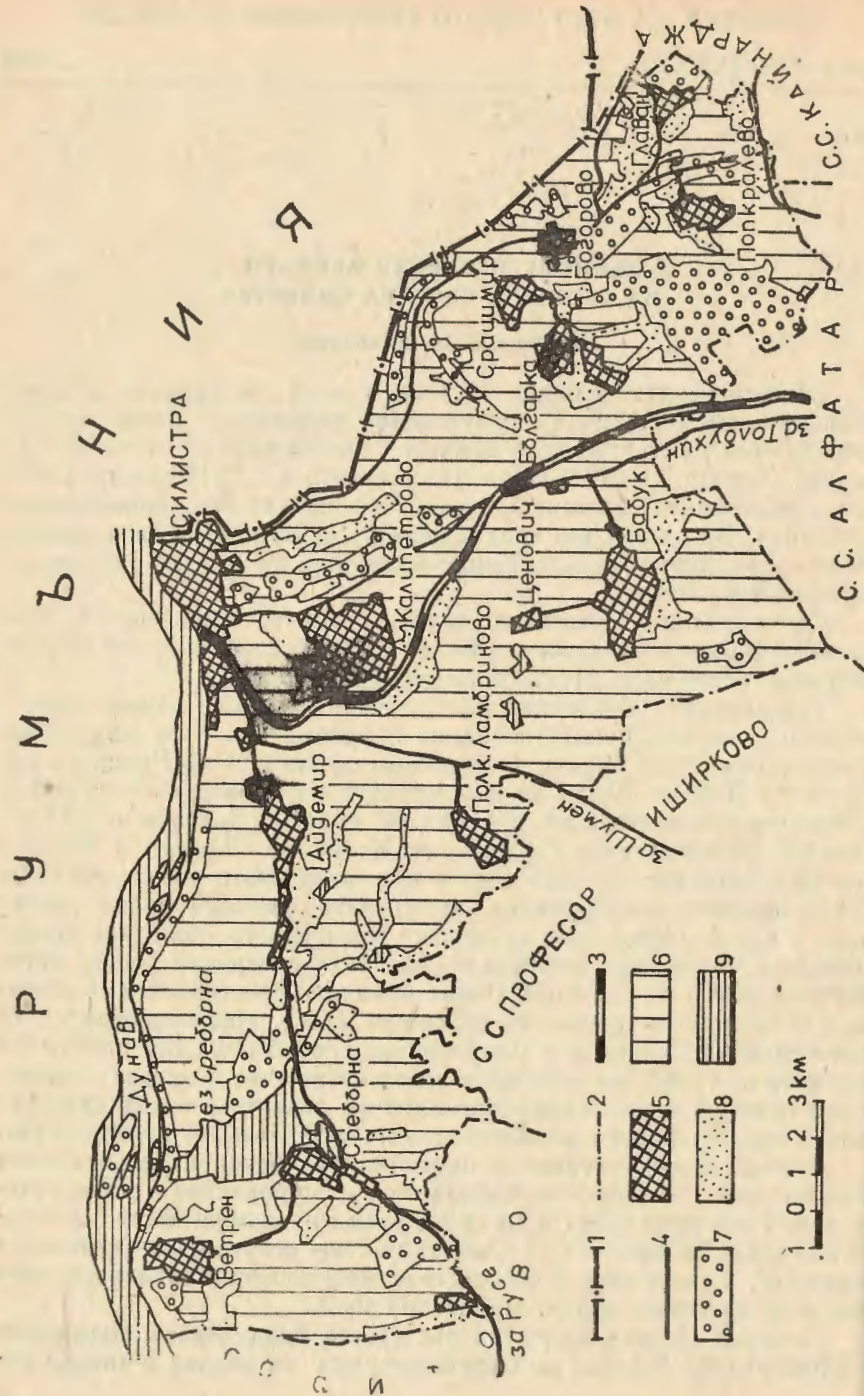
Силистренската селищна система е една от двадесет и трите селищни системи, имащи придунавско положение. Заема най-източната част на българското дунавско крайбрежие — от км 374 до км 397. Площта ѝ е 342 276 дка. Населението ѝ е 73 129 души. Спада към формираните селищни системи, със значителен икономически потенциал. Включва един град и дванадесет села. Има свои отличителни черти, които характеризират мястото и ролята ѝ в националната селищна мрежа.

От природните условия и ресурси съществено значение за нейното формиране и развитие играят природо-географското положение, хидроресурсите на р. Дунав и плодородните почви.

Географското положение на Силистра е играло важна роля в нейното развитие. Градът възниква и процъфтява като погранично селище-крепост със задача да охранява границата на Римската империя по Долния Дунав от нашествията на варварските племена. Крепостно-отбранителната функция на града се запазва и в пределите на Византийската държава, по време на Първото и Второто българско царство, а също така и при османското владичество. От Освобождението на България до Първата световна война градът също е важно гарнизонно средище. Несигурното политико-икономическо и периферно положение на града в периода между двете световни войни оказва отрицателно влияние. Изоставането се запазва и в началните години на народната власт. Икономгеографското положение на Силистра и микрорайона след Априлския пленум на партията от 1956 г. се изпълва с ново съдържание и оказва положително влияние върху икономическото му развитие, върху структурата и териториалната концентрация на материалното производство.

Всички правителствени и партийни документи и перспективни разчети сочат, че преобладаващата част от суровините и материалите, върху които се гради и ще се изгражда икономическият потенциал на града, се доставят от Съветския съюз посредством дунавския воден път, а също така и посредством железопътния транспорт чрез Моста на дружбата над р. Дунав при Русе.

Селищна система Силистра със своето придунавско положение и териториална близост до Съветския съюз се оказва в твърде из-

годно положение за изграждане на нови промишлени мощности на базата на вносни суровини и материали от СССР. На тази основа израства най-крупното промишлено предприятие в селищната система — Лесопромишленият комбинат, който преработва дървесина, внасяна от АССР Коми. Гравитационният потенциал на селищната система ще се усилви още повече след изграждането на жп. отсечката Самуил — Попово, която ще осигури пряка връзка на жп. гара Силистра с основния разпределител на товаропотоците в Северна България — гара Горна Оряховица. Съществуват неизползвани възможности и за изграждане на трета крупна транспортно-фериботна база на страната в района на селищната система, която ще осигури директна връзка между транспортните системи на СССР и НР България (Силистра — Измаил — Рени). С тази фериботна връзка ще се облекчи жп. линията по Моста на дружбата през Русе, а така също и пренатоварената жп. румънска мрежа през Букурещ. Трябва да посочим, че територията на селищната система се оказва в благоприятно положение не само по отношение изграждането на нови промишлени мощности на базата на вносни суровини, а и на мощности, чието производство е предназначено за международния пазар. Също така трябва да посочим, че в района на Долния Дунав става все по-тясно обвързване между националните стопански комплекси на три дунавски страни: СССР, СР Румъния и НР България. В този район все по-релефно се очертават реално съществуващите възможности за интегриране икономиките на посочените страни.

Предимствата на благоприятното транспортно-географско положение на територията на селищна система Силистра трябва не само да се отчитат и оценяват, а и разумно да се използват, което ще стимулира цялостното социално-икономическо развитие на системата и страната. Силистра винаги е била свързана с р. Дунав. В интерес на нейното перспективно развитие е тя и селищната система да застанат с лице към реката. Силистра да се развие като важна, най-близка до СССР входно-изходна врата на НР България.

Огромно е значението на дунавските води за развитието на нашата страна. Най-значимо е тяхното влияние върху развитието на придунавските селищни системи. Водите на реката освен за корабоплаване в района на селищната система се използват за изкуствено

◀ Фиг. 1. Силистренска селищна система

1 — държавна граница, 2 — граница на селищна система (община), 3 — жп. линия, 4 — шосе, 5 — населени места, 6 — обработваеми площи, 7 — гори, 8 — мери, 9 — водни площи

Fig. 1. Silistra settlement system

1 — state boundary, 2 — boundary of a settlement system (municipality), 3 — railway, 4 — road, 5 — settlements, 6 — agricultural lands, 7 — forest, 8 — common land, 9 — water areas

напояване на селскостопанските територии, а подпочвените води на дунавската тераса — за битово и промишлено водоснабдяване. На територията на селищната система се напояват само 15 848 дка обработваеми земи с дунавски води и 3655 дка с микроязовирни води. В това направление съществуващите възможности на сегашния етап са използвани непълно. Хидроресурсите на р. Дунав и теренните условия дават възможност не само да се увеличат площите, но да се напояват всички обработваеми земи. Наистина проектирано е изграждането на напоителна система „Добруджа“, която ще реши този проблем. Но разчетите за нейното реализиране показват, че до 2000 г. ще влезе в експлоатация само едно поле от 10 000 дка. Необходимо е да се форсира изграждането на напоителната система. Естествено е, че реализирането на напоителната система „Добруджа“ ще окаже комплексно влияние върху развитието на селищната система. Ще се повиши чувствително продуктивността на селскостопанското производство, ще се измени неговата структура, като се разширят площите на зеленчуковите и фуражните култури, ще се променят товаропотоците, формирани от селското стопанство, ще настъпят промени в областта на хранително-вкусовата промишленост и т. н.

Във връзка с развитието на урбанизацията, с увеличаване икономическия потенциал на селищната система, с развитието на водоемки промишлени производства нараства значението на запасите от подпочвени води по дунавската тераса. Свежите подпочвени води с питейни качества на дунавската тераса подсиуряват води не само за Силистра и селищната система, а и за голяма част от селищата на окръга. В строеж е крупно водохващане от терасата между Айдемир и Силистра. Ясно е, че тези води придобиват регионално значение, което в перспектива ще нараства. Това налага да се промени отношението към вододайната зона, да настъпят промени по отношение на функционалното ѝ използване с цел да се предпази от замърсяване.

Територията на селищната система е заета в по-голямата си част от богати и дебели типични черноземни почви и техните разновидности. Стопанско значение имат и алувиалните почви по крайбрежието на р. Дунав. Почвеното богатство на системата влияе върху продуктивността на селскостопанското производство, върху неговата структура и териториална специализация.

Населението на селищната система непрекъснато се увеличава. От 35 152 души през 1946 г. достига 73 129 души през 1982 г. В останалите девет селищни системи на Силистренски окръг през последните години населението намалява. Силистренската селищна система съсредоточава над 40% от населението на целия окръг. Ръстът на населението се дължи на икономическите и следващите ги урбанизационни процеси. През годините на народната власт освобождаващото се население от селските местности се насочи предимно към окръжния център, в който бяха разширени производствените мощности

и изградени нови. Разбира се, известна част от мигриращото селско население се насочи към Варна, София и Русе. Миграционните процеси доведоха до съсредоточаването в окръжния център на значителен контингент млади хора. Това естествено наложи по-висока раждаемост и по-висок естествен прирост. Раждаемостта в селищната система е 15,2 на хиляда, по-ниска от средното ниво за окръга — 15,4 на хиляда, но по-висока от съответната в Алфатарската, Зафировската, Иширковската и Ситовската селищна система. Смъртността е 8 на хиляда, чувствително по-ниска, отколкото в селищните системи с центрове села, в които възрастовият състав е застарял. Единствено селищна система Окорш има по-висок естествен прираст от Силистренската селищна система. Сравнително високият естествен прираст се превръща във важен фактор за увеличаване числеността на населението в системата. Увеличението на населението в селищната система се дължи на нарастване на нейното ядро — Силистра и срастващите се с нея близко разположени села Айдемир и Калипетрово. Всички останали села от селищната система в една или друга степен намаляват броя на жителите си. В редица села, като Попкралево, Главан, Българка, Ламбриново и др., естественият прираст е с отрицателни стойности.

Центърът на селищната система приема мигранти от територията на целия окръг. Но той от своя страна също дава мигранти, които се насочват предимно към републиканските гравитационни центрове София, Варна и Русе. Напускащите селищната система мигранти и насочващи се към посочените центрове са квалифицирани специалисти, от каквито се нуждае икономиката на селищната система и окръга. Този факт оказва отрицателно влияние върху социално-икономическото развитие на селищната система.

Самият факт, че системата съсредоточава над 40% от населението на окръга, показва, че тя разполага със значителни трудови ресурси, които са важен фактор за бъдещото ѝ развитие. Около 61% от наличното население на системата е в трудоспособна възраст, 21% — в под трудоспособна и 18% — в над трудоспособна възраст. Възрастовата структура на населението буди известна тревога, определяща се от факта, че делът на населението в под трудоспособна възраст е с два пункта под средното ниво за страната и с пет под окръжното ниво. Висок е делът на трудоспособното население, с 4% по-висок от републиканското и окръжното ниво. В съответствие със световната и националната тенденция непрекъснато се увеличава делът на възрастните и старите хора. Напълно естествено е, че селищната система в сравнение с останалите в окръга разполага с най-голям брой и най-добре подготвени специалисти от всички отрасли на материалното производство и дейности извън него. Ето защо в нея съществуват благоприятни условия и се развиват по-трудоемки производства и с по-висока квалификация на трудовите ресурси. Докато заетостта на трудовите ресурси в окръга се характеризира

все още с превес на заетите в селското стопанство, то в селищна система Силистра относителният им дял е твърде малък (94,4 : 5,6 за 1982 г.). Основната част са заети в промишлеността, предимно в машиностроенето и хранително-вкусовата промишленост.

В окръжния град, център на селищната система, се изгради и изгражда значително по размери комунално-битова и социална инфраструктура. Въпреки това тя не отговаря на изискванията и бързорастящите потребности. Чувствува се остра нужда от училища, детски градини, жилища, хотели и др. Съществуващата инфраструктура и дейности извън сферата на материалното производство задоволяват потребностите не само на населението от града и системата, а и на населението от окръга. Ето защо делът на заетите в обслужващата сфера е значително по-голям в сравнение с останалите селищни системи на окръга.

Ежедневните трудови пътувания в рамките на селищната система са сравнително добре развити. Особено интензивни са в ядрото между Силистра, Айдемир и Калипетрово (56%). Основната част от трудовите ресурси на Айдемир и Калипетрово прилагат своя труд в промишлените предприятия на Силистра. Трудовите пътувания към Силистра от останалите села на системата са по-ограничени. От тях пътуват обикновено строителни работници. Значителен поток от ежедневни пътуващи е ориентиран към свинекомплекс на границата между Ситовската и Силистренската селищна система.

Концентрацията на промишлено-производствени мощности в ядрото на селищната система е значителна. Силистра дава над три четвърти от промишленото производство на целия окръг. В него са концентрирани най-крупните промишлени предприятия на окръга. Нещо повече, в пределите на селищната система концентрацията е пълна, т. е. всички производствени мощности са съсредоточени в центъра на системата. Освен в Айдемир и Калипетрово, които са в непосредствена териториална близост с града и имат общ социално-икономически живот с него, в нито едно от останалите селища на системата няма промишлени цехове с изключение на с. Ветрен с цех за осветителни тела и с. Бабук. Напоследък в с. Сребърна има цех от СП „Камъшит“ (Силистра) за камъшитови изделия и оплитане на дамаджани. Съществуват партийни и правителствени документи, регламентиращи изнасянето на промишлени дейности от окръжните центрове в перспективните селища, напр. в Срацимир. Досега от Силистра е изнесена единствено текстилната фабрика „Д. Дончев“, която е насочена към Дулово. Възможностите за изнасяне на промишлени дейности от Силистра и насочването им към селищните системи от група „В“ с оглед укрепване и изграждане на икономическия им потенциал са по-големи. Що се отнася до изнасяне на мощности в съставните села на селищна система Силистра с цел подобряване на демографското им състояние, възможностите са значително по-ограничени по редица причини.

В резултат на пограничното положение територията на системата е силно деформирана и ограничена от р. Дунав и държавната ни граница със СР Румъния. Селата, включени в селищната система, са с твърде ограничени трудови ресурси. Територията на с. Ветрен е определена за рекреационна зона, а тази на с. Сребърна попада в буферната зона на резервата. Ето защо в тях е нецелесъобразно да се местоустановяват промишлени мощности. Не е възможно да бъдат изнесени мощности и в селата Ламбриново и Майор Ценович поради малобройното им население и липса на трудови ресурси. Единствено с. Срацимир има възможност да поеме някои от предвидените за изнасяне мощности и да се оформи в перспектива като вторично микроядро на системата. Не е без значение и фактът, че Срацимир е естествен гравитационен център на селата Българка, Богорово, Главан и Поп Кралево. Например в Срацимир може да бъде изнесен стъкларският цех на СК „Камъшит“. Той е източник на производствен шум, а пещите му изхвърлят немалки количества дим и отровни газове. Все по-релефно се очертава назряващата необходимост от изнасянето му вън от жилищните квартали. Почти същият е случаят и с маслодобивната фабрика „Дунав“, коминът на която е на височината на горните етажи на близко разположените жилищни блокове. Значително по-ограничени са възможностите на с. Бабук за поемане на промишлени дейности. Тук се премества шивашки цех от СК „Камъшит“ — Силистра.

Промишлеността на селищната система, както вече посочихме, е концентрирана в нейното ядро — Силистра, главно в три зони. С най-голям икономически потенциал е промишлена зона „Запад“. В нея са съсредоточени половината от промишлените предприятия на града, даващи 58% от промишлената му продукция. В тази зона са най-значимите предприятия на града: Лесопромишленият комбинат, завод „Стомана“, завод „Хром“, ЗТКИ „Капитан Мамарчев“, КК „Нектар“, завод „Липа“, завод „Добруджа“, ПППМ „Родопа“ и др. На второ място по значение е промишлена зона „Изток“, включваща завод „Оргтехника“ и фабриката за механизирани детски играчки. В процес на формиране е промишлена зона „Юг“, която е доста перспективна, понеже е най-отдалечена от града и е разположена върху слабопродуктивни полупустеещи земи. Тук са ОВМЦ „Екарисаж“, СП „Вторични суровини“ и „Асфалтова база“.

Промишленият облик на града се определя от отраслите на тежката промишленост, даващи 52% от промишленото му производство. С най-голямо стопанско значение е машиностроенето, представено от завод „Оргтехника“, КАОМ и др. И двете предприятия са с републиканско и международно значение. Значителна част от продукцията им е предназначена за международния пазар. На второ място по значение е хранително-вкусовата промишленост, развиваща се на базата на богатите селскостопански суровини не само от класно стопанство в Силистра, а и от територията на целия окръг.

Представена е от мелничарската, маслodobивната, консервната, месопреработвателната, млекопреработвателната и др. Специализацията в областта на хранително-вкусовата промишленост също е от районно, републиканско и международно значение. Част от продукцията на КК „Нектар“ и ПППМ „Родопа“ намира добър прием на международния пазар. Твърде перспективен отрасъл в развитието на селищната система е дървопреработвателната и целулозно-хартиената промишленост, представени от мебелната фабрика „Липа“ и ЛПК, който след окончателното му завъзвтане ще се оформи като най-голямото предприятие на дървопреработвателната промишленост в страната. Останалите промишлени отрасли: текстилна, каучукова, местна и др., допълват производствения облик на селищната система.

Въпреки немалката териториална концентрация на промишлени мощности в Силистра и тяхното групиране в промишлени зони между отделните предприятия не съществуват тесни производствени връзки. Производственият потенциал на системата не представлява комплекс от взаимно свързани и допълващи се производства. За да се постигне по-голям икономически ефект, трябва да се укрепват и разширяват производствените и технологическите връзки. В това отношение на територията на Силистра съществуват неизползувани възможности. Например между завод „Оргтехника“ и фабриката за механизирани детски играчки.

Селскостопанското производство на територията на селищната система се осъществява от клоновото стопанство в Силистра, поделение на АПК „Дръстър“, обединяващ селскостопанската дейност върху територията на целия окръг. То е много тясно обвързано с мощностите на хранително-вкусовата промишленост. Ясно очертана е вертикалната интеграция между зърнопроизводството, свиневъдството и ПППМ „Родопа“, които представляват отделни звена на една непрекъсната поточна линия за промишлено производство на месо. Тясно обвързани са също така зеленчукопроизводството и консервната промишленост. Подобни вертикални производствени връзки съществуват и между останалите селскостопански производства и подотраслите на хранително-вкусовата промишленост.

Обработваемите земи на селищната система възлизат на 222 822 дка, от които 191 738 дка ниви, 6270 дка изкуствени пасища и 24 814 дка трайни насаждения. Около 65% от общата територия на системата е обработваема. По този показател тя е над средното ниво за страната. Съществува резерв за усвояване на известни количества обработваеми земи чрез провеждането на отводнителни мероприятия. Също така трябва да отбележим, че така наречената балта — дунавската тераса от ЛПК до езерото Сребърна, редица години по-рано се заблътява и не дава заплануваната селскостопанска продукция. Съществуващата дренажна мрежа е остаряла и занемарена, в резултат на което не функционира нормално. Наложителна е ней-

ната реконструкция и модернизация, за да може стотици декари земя да се превърне във високопродуктивна селскостопанска площ. От друга страна, 4000 дка високопродуктивна земя се използва за черни пътища, а застроените площи и черните дворове на кооперативните стопанства достигат 11 000 дка. Именно в тези посоки трябва да се търсят възможностите за компенсиране на неотложно огнети обработваеми земи за пътно и промишлено строителство и за друга инженерно-техническа инфраструктура.

Селскостопанското производство се характеризира с превес на растениевъдството над животновъдството. Зърнопроизводството е основен подотрасъл. Пшеницата и царевичата заемат основната част от обработваемите земи — 64%. С фуражни култури са заети 18% от площите. От техническите култури с най-голямо стопанско значение са конопът и соята. Клоновото стопанство се специализира в областта на зеленчукопроизводството във връзка със задоволяване нуждите на КК „Нектар“ със суровина и нуждите на окръжния център от пресни зеленчуци. В непосредствена близост до града е изградена оранжерия. Зеленчуците заемат 8% от обработваемите земи. Наложително е да се разширява оранжерийното и ранното зеленчукопроизводство с цел задоволяване нуждите на населението от пресни зеленчуци през цялата година. Също така е възможно да се разширят площите и да се увеличи производството на плодове: ягоди, ябълки, кайсии, вишни и др.

Животновъдството е вторият по значение отрасъл на клоновото стопанство. Застъпени са четирите основни подотрасъла: говедовъдство, свиневъдство, овцевъдство и птицевъдство. Твърде слабо е представено рибовъдството, а възможности за разширяването му съществуват. Най-важният проблем в развитието на животновъдството си остава неговата повсеместна интензификация. Би могло на базата на съществуващите краварници и телчарници в Калипетрово и Айдемир да се изгради модерен и крупен, отговарящ на съвременните изисквания кравекомплекс и телеугодително стопанство.

Селищна система Силистра има добре развита транспортна мрежа, представена от четирите основни вида транспорт: воден, железопътен, автомобилен и въздушен. Независимо от това, че през 1974 г. Силистра бе свързана с железопътна линия, и днес автомобилният транспорт си остава основен за селищната система и окръга. Върху него се гради социално-икономическият ѝ потенциал. Останалите видове транспорт имат значение за осъществяване икономическите ѝ връзки с другите селищни системи. Водният транспорт играе важна роля за международните ѝ връзки. Развитието на автомобилния транспорт е свързано с непрекъснато увеличаване броя на личните и обществените автомобили, с постоянното увеличаване броя на превозените пътници и обема на товарите, както и с изграждане и подобряване на пътната мрежа. За да функционира по-добре автомобил-

ният транспорт, е наложително да настъпят някои промени. Необходимо е да се проектира и изгради околновръстен път, който да поема транзитно преминаващите автомобили по направление Русе — Толбухин. Шосейната мрежа в рамките на системата се нуждае от някои подобрения. Например би трябвало да се изгради отсечка от с. Българка до разклона за с. Бабук. След изграждането на тази отсечка, която е само от няколко километра, ще стане възможно да се пусне обиколна автобусна линия, свързваща по-голямата част от селищата в системата.

Развитието и усъвършенствването на социално-икономическия потенциал на селищна система Силистра е един непрекъснат процес, от който зависи комфортът на живот в нея. Това налага постоянното му комплексно изучаване с цел целесъобразното му изграждане и научно-обосновано управление.

ЛИТЕРАТУРА

- Божинов, Т. Мултипликационният подход в териториалните системи. С., Партиздат, 1977.
- Дакотов, В. Вътрешнотърговско значение и проблеми на българските дунавски пристанища. — Годишник на СУ, кн. 3, С., 1961.
- Дойков, В. Градоустройствени и транспортни проблеми на Силистра, сп. География, кн. 6, 1972.
- Маринов, Х., Славеев. Икономическото сътрудничество между НРБ и СССР и отражението му върху развитието на българските причерноморски и придунавски микрорайони. Варна, 1970.
- Пенков, И. Дунав и българското крайбрежие. С., 1946.
- Пенков, И., В. Дойков. Териториална структура и тенденции в развитието на Българския дунавски транспорт. — Изв. Бълг. геогр. д-во, кн. XVII (XXVII), С., 1980.
- Сб. Комплексно използване и опазване ресурсите на река Дунав, Доклади от Втората национална научно-практическа конференция, Свищов, 29/30 октомври. Свищов, 1981.

ECONOMIC-GEOGRAPHICAL ASPECTS OF THE SILISTRA SETTLEMENT SYSTEM

I. Penkov, K. D. Djambazov

Summary

Silistra settlement system refers to the well-formed settlement systems of considerable economic potential. Amongst the natural conditions and resources, the geographical position on Danube, the rich agricultural surroundings and the proximity of the Soviet Union are of importance. The nucleus of the settlement system — the town of Silistra had been established as a fortress in the I century and played the role of an important military stronghold till the end of the Ottoman rule in XIX century. Under the capitalism Silistra developed as a peripheral town with insignificant political and economic position.

In the period of socialism the town and its settlement system have developed under the fruitful economic contacts with the USSR which led to the expansion

of the port and the current building of a large timber plant to process soviet wooden material.

The railway line Samuil-Silistra contributes to the economic activation as well. A ferry-boat line will connect Silistra with the soviet harbours of Izmail and Reni.

Some other problems are analysed such as the netter supply, agricultural irrigation, construction of a secondary centre in Sratsimir, etc.